DOI 10.47315/archives2021.329.077

УДК 002.1-022.52(=161.2:1-87)

Тетяна Антонюк

докторка історичних наук,
провідна наукова співробітниця
відділу зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>

МІНІАТЮРНІ ВИДАННЯ З ФОНДУ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ АТРИБУЦІЇ

Анотація. Проаналізовано мініатюрні видання з фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що вийшли друком в українській діаспорі у другій половині XX ст. Встановлено мотиви, місце й мету їх виготовлення, здійснено книжкову характеристику, визначено характерні особливості і змістовне наповнення цих видань. Виявлено їх роль і призначення. З'ясовано походження мінікнижок. **Метою публікації** є визначення, на основі аналізу текстів мініатюрних видань та інших документів діаспори, достовірності їх походження, причин появи, авторів публікацій в них, місця і року видання та подання бібліографічного опису. **Методологія.** Дослідження ґрунтується на методологічних засадах, пов'язаних із загальнонауковими принципами історизму, наукової об'єктивності, неупередженості, наукової достовірності і всебічності. Атрибутувати мінікнижки вдалося завдяки використанню методів пошуку, бібліографічного і документознавчого, які дали можливість проаналізувати зовнішні й внутрішні характеристики мінівидань, з'ясувати їхні особливості, відповідність змісту мінікнижок першоджерелам, з яких вони були передруковані. **Наукова новизна.** На основі аналізу мініатюрних видань, їх першоджерел та іншої тематично спорідненої літератури висвітлено історію появи цих видань, встановлено шляхи їх атрибуції й атрибутовано окремі мінікнижки, визначено їх роль і призначення. **Перспективи подальших дослід-**

джені. Мініатюрні видання з фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ, що нараховують понад 100 документів, проаналізовані вибірково. Кінцева мета – атрибутивувати всі наявні одиниці зберігання книжок-мініатюр та познайомити широкий науковий і читацький загал із їхнім змістом, що, на нашу думку, має велике значення для формування колективної пам'яті, цілісності української історії та книжкової культури. **Висновки.** Мініатюрні видання з фонду відділу зарубіжної україніки мають значний науковий і джерельно-інформаційний потенціал, є свідками своєї епохи, вагомим доказом виняткової ролі книги у формуванні національної свідомості та ідентичності читача.

Ключові слова: фонд відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ; атрибуція; мініатюрна книжка; «підривна література»; українська діаспора.

Визначення достовірності книжкових видань, вихідні дані яких відсутні, є важливою проблемою книгознавства. Атрибуція як вид наукової діяльності з оцінки пам'яток культури, зокрема книжкових, активно здійснюється співробітниками Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Сучасні книгознавці працюють над розкриттям таємниць таких книжок, наполегливо розшуковують причини появи подібних видань, роки їх виготовлення, авторів, видавництва, місця видання тощо¹.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються документи, що потребують атрибуції, а це вимагає від дослідників часом тривалого пошуку, глибокого і всебічного аналізу інформації. Фонд відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ (далі – ВЗУ ІК НБУВ) нараховує понад 100 книжок малого формату, які потребують атрибуції і експертизи, що й актуалізує тему

¹ Бондар Н. З досвіду атрибуції кирилических видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: міфічне львівське Євангеліє 1683 р. друкарні Львівського братства // Рукописна та книжкова спадщина України. 2002. Вип. 7. С. 42–51; Гнатенко Л. А. Палеографічно-орфографічна атрибуція української кирилическої рукописної книги : уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст. : монографія / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ: НБУВ, 2016. 476 с.; Ковальчук Г., Мяскова Т. Атрибуція й опис книжкових та інших документних пам'яток як складник наукових досліджень // Бібліотечний вісник. 2019. № 6. С. 56–57; Ковальчук Г. З досвіду атрибуції друкованих книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2020. Вип. 60. С. 9–30; Рудакова Ю. Методика атрибуції дефектних видань, надрукованих латинським шрифтом // Рукописна та книжкова спадщина України. 2017. Вип. 21. С. 107–117; Солонська Н. Г. Атрибуція фондів історичних книгозбірень (на прикладі бібліотеки XI ст. Київського Софійського собору) // *Ucrainica Mediaevalia* : зб. наук. праць; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; Національний заповідник «Софія Київська». Vol. 2/3. Київ, 2019/2020. С. 119–137 та ін.

дослідження, мотивує до встановлення достовірних основних бібліографічних відомостей про таку видавничу продукцію – автора, назву, вихідні дані, причину появи цих видань, їх призначення й роль, яку вони відіграли в суспільній свідомості.

Об'єктом дослідження є література, видана в діаспорі в другій половині ХХ ст., в якій відсутні будь-які вихідні дані. Це – малоформатні видання, що їх виготовляли з метою таємного перевезення в Україну в 60–80-х роках ХХ ст. для поширення серед радянського читача. Автори та видавці цих книжок переслідували мету: донести читацькій аудиторії об'єктивну історію України, пробудити інтерес до національного питання і спонукати критично мислити щодо радянської дійсності. Оскільки радянська цензура чітко контролювала зміст видань, що надходили з-за кордону, не допускала проходження через митницю «шкідливої» літератури, то в діаспорі було прийнято рішення видавати мінікнижки, зміст яких розкривав заборонену правдиву інформацію. Ці видання вміщували інформацію про Україну та її завдання у боротьбі за незалежність. Центр видання такої книжки спочатку знаходився в Мюнхені, а після вбивства С. Бандери у жовтні 1959 р. перемістився до Великої Британії. Видавництвом, яке цілеспрямовано працювало на читача в радянській Україні, стала «Українська Видавнича Спілка» (далі – Спілка), зареєстрована ще в 1948 р. у Лондоні. Спілка репрезентувала пропагандистський напрям у діяльності Організації українських націоналістів (ОУН), була покликана реалізувати нові завдання цієї організації, які постали після Другої світової війни. Головним завданням було визначено поширення державницької думки, розвиток світоглядних ідей та інформації про національно-визвольний рух. Видавнича справа стала інструментом утвердження українців як нації борців за власне визволення². Як націоналістичне видавництво, Спілка спрямувала свою увагу на читача в радянській Україні, розпочала перевидавати і поширювати агітаційні листівки, плакати, брошури, газети і журнали, рідше – книжки. Її зусиллями було видано десятки назв брошур і книжок, серед яких і видання Закордонних частин організації українських націоналістів, засновано «Бібліотеку Українського Підпільника», яка з проголошенням незалежності України трансформувалася у «Бібліотеку Українського Державника»³.

² Тимошик М. Українська преса у Великій Британії: витоки, етапи становлення, джерела живлення, перші часописи // Український інформаційний простір. Ч. 3. 1919. С. 47–73. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/171392> (дата звернення: 30.10.2021).

³ Бібліотека Українського Державника. URL: <https://ounuis.info/library/books/1122/biblioteka-ukrainskoho-derzhavnyka.html> (дата звернення: 1.11.2021); Тимошик М. Українська книга і світ / передм. В. Іваненка. Київ: Наша культура і наука; Вашингтон: Український університет, 2018. С. 265.

Наявні у фонді ВЗУ мінівидання, що потребують атрибуції, створювалися з метою завезення в материкову Україну. Їх цільове призначення – потрапити до рук дорослого читача в радянській Україні, СРСР, дати можливість познайомитися з альтернативною інформацією про радянську дійсність, історію України, міжнародне становище тощо не з позицій марксистсько-ленінської методології і радянської ідеології, а з позицій українського національного інтересу. Мінікнижки частіше мали шанс потрапити до рук українського читача, ніж книжки звичайного формату, оскільки служба безпеки СРСР пильнувала за лектурою і думками радянської людини. У фонді ВЗУ зберігається «шкідлива література», чимало одиниць зберігання мають обмежувальний знак «шестигранник», що свідчить про їх «шкідливість» для радянського читача і обмеження доступу до такої книги. Проте на мінікнижках такий обмежувальний знак відсутній, що вказує про їх потрапляння до фонду після січня 1990 р., коли останнім наказом Головліту СРСР «Про повернення книг до загальних фондів бібліотек» спецфонди фактично скасовувалися⁴.

Джерелом відомостей для атрибуції стали як самі видання, де була прихована інформація про їх походження, так і праці вчених, які досліджували цю тему⁵. Деяка інформація про шляхи атрибуції мініатюрних видань міститься в них самих. Переважна більшість мінікнижок – це передруки вибраних матеріалів із часопису «Визвольний шлях». Одне мініатюрне видання є точною копією місячника «Сучасність». Така підказка виводить дослідника на необхідність аналізу як текстів самих мініатюр, так і наявних у фонді ВЗУ чисел цих часописів.

Ще одним шляхом пошуку достовірності таких видань є цифрові ресурси бібліотек і сайтів. Наявність у вільному доступі повнотекстових електронних копій видань зарубіжної україніки посилює результативність атрибуції. Відсутність того чи іншого числа журналу, який може бути першоджерелом для мініброшури у фонді ВЗУ НБУВ, не є проблемою для дослідника, оскільки на допомогу приходять електронна бібліотека «Діаспоріана» (ел. адреса: <https://diasporiana.org.ua>), де опубліковано значну кількість друкованої продукції діаспори. Чимало копій видань зарубіжної україніки опубліковано також у цифровій бібліотеці «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB>). Наявні також повні електронні версії «Бібліотеки Українського Підпільника»: (<https://ounuis.info/library/books/1119/biblioteka-ukrainskoho-pidpilnyka.html>) і «Бібліотеки Україн-

⁴ Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань УРСР–УРСР (1917–1990) : монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2009. С. 108, 275.

⁵ Тимошик М. Українська книга і світ... Зазнач. твір.

ського державника»: (<https://ounuis.info/library/books/1122/biblioteka-ukrainskoho-derzhavnyka>).

Мініатюрні видання мають переважно малий формат та одну характерну особливість – їхній зміст присвячений проблемам національно-визвольних змагань українства. Завезені таємно різними способами до материкової України у 60–80-х роках минулого століття для поширення серед українських громадян, ці маленькі книжечки своїм змістом пробуджували інтерес читача до заборонених тем щодо боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД).

У науці такі видання мають різні означення: позацензурна, захалявна, заборонена, підпільна, антирадянська (антиросійська), самвидавівська, підривна література тощо. Упродовж багатьох десятиліть ХХ ст. багатоаспектна видавнича продукція діаспори трактувалася в радянській Україні як шкідлива, буржуазно-націоналістична, її не допускали до читача, зберігали в спецфонді як ворожу інтересам трудящих мас. У нових умовах цю літературу почали вивчати і означили її як таку, що відіграла велику роль у розвалі СРСР і постанні незалежних держав. Тому в наш час ця література відома ще й під назвою «бронебійна»⁶.

Підпільні видання, які готувалися в Лондоні, тиражувалися у Мюнхені, в кооперативній друкарні «Цицero». Так, у 1951 р. було виготовлено першу партію назв передруків підпільних крайових видань. Цю продукцію відкривала брошура «Хто такі бандерівці та за що вони борються», автором якої був П. Полтава (Петро Миколайович Федун – псевдо Полтава, Волянський, Север, Зенон, П. Савчук) – головний ідеолог («політвиховник») українського збройного підпілля ОУН–УПА 40–50-х років ХХ ст., пропагандист, публіцист, автор та редактор багатьох повстанських публікацій)⁷.

У 1955 р. закордонні частини ОУН започаткували «Бібліотеку Українського Підпільника». Світ побачили 16 випусків. Обсяг кожного тому в середньому становить приблизно 350 сторінок. Публікації «Бібліотеки Українського Підпільника» подають оригінали офіційних документів, що їх здійснював сам провід ОУН. Ці випуски представляють повну і правдиву картину того, що, де, коли і як творилося від імені цієї організації⁸. У фонді ВЗУ ІК НБУВ зберігаються як випуски, так і окремі видання «Бібліотеки Українського Підпільника», зокрема: 20-й з'їзд КПРС без маски. Лондон: Вид-во ЗЧ ОУН, 1956. 165 с. («Б-ка Українського Підпільника». Сер. 2; Ч. 1) Шифр: 3987 укр; Мох Р. Перспективи нашої боротьби. Б. м.: Передрук підпільних матеріалів, 1949. 30 с. Шифр: 1184 укр; Причинки до суспільного мислення:

⁶ Тимошик М. Українська книга і світ... С. 261–262.

⁷ Там само. С. 268–270.

⁸ Там само. С. 279.

(Збірка статей). Б. м., 1989. 149 с. («Б-ка Українського Підпільника»; Ч. I). Шифр: 1231 укр., 1032 укр та ін.

Отже, «Українська Видавнича Спілка» у Лондоні була тим видавництвом, яке випускало мініатюрні книжки, працювало на відродження держави Україна. Патріоти зі Спілки готували до друку та засиляли в Україну значну кількість різної за формою і тематикою літератури. Під цієї діяльності припадає на 60–80-ті роки ХХ ст. Кошти на видавничу продукцію надавала українська діаспора. Засилання через «залізну радянську завісу» цього небезпечного вантажу здійснювалося різними каналами. Знаходилися добровольці, які виконували роль кур'єрів, ризикуючи свободою і життям.

Мініатюрними вважають видання, які випускаються нестандартними форматами та висота і ширина яких менша 80–100 мм⁹. Наявні у фонді видання потребують детального вивчення змісту та встановлення вихідних даних, причин появи і призначення. Наразі нам вдалося атрибутувати окремі з них, з'ясувати, що ці мінікнижки є передруками з суспільно-політичного і науково-літературного місячника «Визвольний шлях». Окремі матеріали в них передруковані з різних випусків «Бібліотеки Українського Підпільника».

«Визвольний шлях», як орган Організації Українських Націоналістів (революційної) (ОУН(р)), засновано у Лондоні в 1948 р. Упродовж першого періоду існування часопис видавався на циклостиллі та виключно для членів ОУН. Одночасно з тим, як це видання стало офіційним органом Проводу ОУН(р), його було переведено на типографський друк, а формат видання з 1954 р. змінено на книжковий. Після здобуття Україною незалежності редакція «Визвольного Шляху» та редакція заснованого С. Бандерою з соратниками у Мюнхені в 1954 р. часопису (газети) «Шлях Перемоги» перемістилися в Україну. У 1996 р., за участі чільних представників ОУН з України, Німеччини, Великобританії, редакції цих видань заснували «Українську Видавничу Спілку», яка 2016 р. була реорганізована в «Українську Видавничу Справу». З 2004 р. до виходу останнього числа (1–3) в 2009 р. редакція «Визвольного шляху» працювала в Києві¹⁰.

У «Визвольному шляху» публікувалися як ідеологічні матеріали (праці Д. Донцова, Я. Стецька, С. Бандери та ін.), так і наукові дослідження (переважно – з історії та літературознавства), а також художні

⁹ Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. книги. Київ: НБУВ, 2004. С. 600.

¹⁰ Визвольний шлях. URL: <https://ounuis.info/library/journals/594/vyzvolnyi-shliakh.html> (дата звернення: 28.10.2021); Кондратенко А. Іляш Ярослав: «...Керувати націоналістичним видавництвом...» // Націоналістичний портал. URL: <http://ukrnationalism.com/interview/2721-yaroslav-iliash-keruvaty-natsionalistychnym-vydavnytstvom.html> (дата звернення: 30.10.2021).

твори. Особлива увага надавалася популяризації творів шістдесятників в емігрантському середовищі тоді, коли їх неможливо було видавати в Україні¹¹.

«Бібліотека Українського Підпільника» видавалася з 1955 р. до 1991 р. Закордонними Частинами ОУН для користування українського революційно-визвольного підпілля в Україні. Доход із продажу книжок за кордоном призначався для фінансування видань, потрібних у Краю. Серії «Бібліотеки Українського Підпільника» є цінним джерелом для теоретиків і практиків Українського Визвольного руху, державних діячів, військових, істориків, філософів, вихователів, студентів і учнів, широких верств українського народу. Повна електронна версія «Бібліотеки Українського Підпільника» включає всі видання основної та другої серій¹².

За неможливості вільно надсилати числа «Визвольного шляху» та серії «Бібліотеки Українського Підпільника» до УРСР, видавці і націоналістичні діячі діаспори вдалися до такого способу, як виготовлення мініброшур, що полегшувало шанси завезення їх до тодішньої України і поширення серед читачів. Вони являють собою передруки найважливіших текстів із різних чисел і серій названих видань.

Атрибуція мініатюрного видання вимагає детального опрацювання наявних чисел місячника «Визвольний шлях», оскільки в одній мінікнижці, як правило, вміщені публікації з різних чисел і років видання часопису. Така особливість малоформатних видань ускладнює роботу, оскільки потребує встановлення атрибуції не книги в цілому, а її окремих текстів. Прискорює пошук відповідного першоджерела, з якого здійснено передрук до книжки-мініатюри, наявність численних світлих, що унаочнює видання та дає можливість швидше встановити відповідність текстів.

Книжкова характеристика малоформатних видань із фонду ВЗУ ІК НБУВ виявляє їхні особливості. Ці брошури надруковані на цигарковому папері дрібним шрифтом, із чорно-білими світинами, не прошиті і нічим не скріплені, переважно без палітурок і титульного аркуша. Замість палітурки у таких видань наявний білий аркушик тонкого паперу, на папері такої ж якості надруковано й основний зміст книжечок. Обсяг мініброшур становить 31, або 61 сторінки. Ми умовно назвали їх «мініатюрними», хоча серед них є частина таких, що дещо перевищують стандарт мінівидань. Об'єднує їх тематика, що пропагує

¹¹ Тимошик М. Лондонський журнал «Визвольний шлях» як стандарт якісної української патріотичної журналістики. URL: <https://ounuis.info/publications/1502/londonskyi-zhurnal-vyzvolnyi-shliakh-iak-standart-iakisnoi-ukrainskoi-patriotychnoi-zhurnalistyky.html> (дата звернення: 30.10.2021).

¹² Бібліотека Українського Підпільника. URL: <https://ounuis.info/library/books/1119/biblioteka-ukrainskoho-pidpilnyka.html> (дата звернення: 30.10.2021).

українські інтереси, закликає до визволення з-під гніту комуністичної Москви. Серед публікацій у цих виданнях наявні такі, що подають широкі відомості про міжнародні події, висвітлюють й коментують їх у дусі української національно-визвольної справи, вміщують дискусії й роз'яснюють суспільні, політичні й культурні питання української еміграції, містять поточні події українського життя з усіх куточків світу. У багатьох мініброшурах наявна рубрика «У 40-ліття Акту відновлення Української Державності 30 червня, 1941 року».

Видання подають різножанрові публікації: окремі статті, які дуже часто продовжуються в наступних брошурках; уривки із статей; тексти поезій; спогади; огляди з політичних тем, тексти звернень та послань; новини з СРСР, зокрема з концентраційних таборів, а також про переслідування інакомислячих; відкриті листи до очільників радянської держави, генеральних прокурорів СРСР і УРСР; публікації з релігійної тематики тощо. Автори публікацій зазвичай зазначені. Це – відомі очільники й ідеологи національно-визвольного руху в Україні другої половини ХХ ст., дисиденти, церковні діячі, науковці, письменники, поети, шістдесятники. Серед авторів такі особистості, як: С. Бандера, Ю. Бойко, В. Дідюк, Д. Донцов, С. Говерля, Ю. Заблоцький, С. Карпатський, М. Климишин, Б. Крук-Мелодія, В. Макар, О. Марітчак, Ю. Полтавський, В. Радзикеви́ч, В. Радович, М. Руденко, Я. Стецько, В. Чорновіл, Л. Шанковський, В. Щербій та багато-багато інших.

Цінність атрибутованих мінівидань полягає в тому, що вони з'явилися у той час історії, коли українська державність була втрачена, а відкрита боротьба за її відновлення – заборонена. Мінікниги своїм змістом закликали до боротьби за права людини, відродження УССД. Розглянемо деякі з них.

Мініброшурка обсягом 31 с., на першій сторінці вгорі ліворуч відбито цифри: 39/82, що, на нашу думку, має означати рік 1982, число 39 часопису «Визвольний шлях», хоча це не завжди відповідає дійсності. Шифр: 1 мв (39/82); формат 75×108 мм; (2 прим.). Встановлено, що окремі тексти й ілюстрації цієї книжечки – це передруки з часопису «Визвольний шлях». 1981. Кн. 6(399) та Кн. 8(401) за цей же рік. Розпочинається мінікнижка рубрикою «В 40-ліття акту відновлення Української державності 30 червня 1941 р.» та текстом «Акт проголошення відновлення Української держави», підписаним Головою Національних Зборів Я. Стецьком. Зазначено: «Льва-Город, 30 червня, 1941 р., год. 20». У тексті прописані завдання і мета ОУН. Вміщено світлину С. Бандери, напис під нею: «С. п. Степан Бандера – натхненник і організатор революційно-визвольної боротьби українського народу, провідник Організації Українських Націоналістів». Також вміщено світлину Я. Стецька з написом: «Ярослав Стецько – Голова Українського Державного Правління у Львові, теперішній голова Проводу ОУН, Голова

ЦК АБН, заступник голови європейської Ради Свободи і член Екзекутиви Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ)». [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 2–4. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 643–645].

Книжечка містить тексти: «До українського народу! Пастирський лист Митрополита Кир Андрея», датований 1.VII.1941 р. Світлина Кир Андрея, «Архипастирське посланіє Преосвященного Полікарпа, єпископа Луцького до всіх українців, сущих на Волині» від 10 липня 1941 р. Послання унаочнене світлинами єпископа Луцького Полікарпа та ПУКЦ (Помісної української католицької церкви – *Т. А.*), отця Йосифа – речника митрополита Андрея Шептицького і Члена Президії Національних Зборів, які відбулися 30 червня 1941 р. у Домі Товариства «Просвіта» у Львові і на яких проголошено Акт Відновлення Української Державності, що започаткував новий етап Українських визвольних змагань; «Благословення єпископа Григорія Хомишина» (Станіслав, 6 липня 1941 р.); вірш «Уперед» П. Гетьманця, в якому автор закликає до боротьби за Українську державу; «Архипастирське послання патріарха отця Йосифа до українського народу» від 1 червня 1981 р. (Рим) на адресу світового Ювілейного Комітету для відзначення 40-річчя відновлення Української державності Актом 30 червня 1941 р., автором якого є Святійший Отець Йосиф І, патріарх Помісної Української Католицької Церкви. У посланні йдеться про роль і значення держави, необхідності боротися за її відродження як природне право кожного народу [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 5–11. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 646–649].

Тут опубліковано також список членів Світового Ювілейного Почесного Комітету для відзначення 40-ї річниці проголошення відновлення Української державності Актом 30 червня 1941 р. Національними зборами у Львові. У списку – імена відомих у діаспорі і Україні борців за Українську державу, політичних, громадських, культурних, освітніх, наукових і церковних діячів. Серед членів Комітету: Я. Стецько – Голова Українського Державного Правління; Блаженніший Андрей – Митрополит Української Православної Церкви Вінніпегу й усієї Канади; П. Мірчук – Голова Товариства Українських політв'язнів (ТУПВ) та багато інших [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 11–14. Аналогічно: «Визвольний шлях». 1981. № 8(401). С. 943–949].

Тут же подано «Звернення Проводу Організації Українських Націоналістів у 40-річчя Акту Відновлення Української Держави», де йдеться про неперервність державотворчої традиції українського народу, в якій «...закономірно відроджується український націоналізм і здають історичний іспит нові покоління, проголошуючи державницькі Акти 22 січня 1918 і 1919 років та Акт відновлення української держави 30 червня 1941 року. Без тих актів ми йшли б у темряву віків. В цих актах – наша

історична правда і наше майбутнє» [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 15–19. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 650–654].

Вміщено уривок зі статті С. Бандери «Слово до українських націоналістів-революціонерів», написаної у 1948 р., де спростовується твердження, що часом його закидають українським націоналістам про співпрацю з Німеччиною в роки Другої світової війни. Автор стверджує: «...самостійницьке політичне життя концентрувалося в націоналістичному підпіллі, яке стояло одночасно в боротьбі проти німців і проти большевицької Росії» (с. 22). Також подано оптимістичну поезію А. Гарасевича «Київ», в якій автор пророкує майбутню перемогу українства [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 20–22. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 655–657].

Ця ж «захальна книжечка» вміщує статтю Д. Донцова «30 червня 1941 року і сучасні шашелі», де проаналізовано сутність української національної ідеї і боротьби за українську державу. Подано оптимістичний вірш М. Боеслави «Візія», в якому йдеться про світле майбутнє України в реалізації національної ідеї [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 23–26. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 658–661].

У мінівиданні подано статтю В. Радзиковича «У річницю Акту відновлення Української держави» – спогад автора про буремні події червня 1941 р. Він зазначає, що «Акт 30 червня велів німцям скинути маску і тоді український нарід зрозумів, що їхня мета – зробити з України німецьку колонію» (с. 28) [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 27–28. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 673–674].

Стаття Ю. Полтавського «Великі річниці» розкриває сутність генезису української нації і держави. Автор подає періодизацію української державності, наголошує, що 80-ті роки ХХ ст. мають великі річниці: «тисячоліття хрещення України, 2,000 років від оснування Києва, 1,500-річчя від часу, коли Київ став столицею нашої Держави, 40-річчя від проголошення відновлення Української держави 30 червня 1941 р.». Тут же подано поезію Олега Ольжича «Ясніє залізна держава», яка оптимістично стверджує постання України в недалекому майбутньому [Мініатюрне видання 1 мв (39/82). С. 29–30. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 681–682].

Остання сторінка мініатюрного видання вміщує бон на 100 карбованців, виданий в Україні в 1951 р., у 10-річчя Акта 30 червня 1941 р., на потреби визвольної боротьби. Зазначено, що в оригіналі бон виконано у 2-х кольорах – чорному і червоному. Ці кольори символізують: червоний – кров, чорний – земля, кольори, що є характерними для прапора українських націоналістів, які проливали кров у боротьбі за рідну землю. У часописі «Визвольний шлях» цю ілюстрацію подано на початку видання у чорно-сірих кольорах¹³.

¹³ Визвольний шлях. 1981. № 6. С. 642.

Мініатюрне видання (шифр: 2 мв (40/82), 31 с., формат 75×108 мм, наявні 2 прим.) розпочинається текстом «Звернення у сорокову річницю відновлення української державності» Президії Світового Українського Визвольного Фронту від 30 червня 1981 р. У «Зверненні» розкривається роль Акта 30 червня 1941 р. як полум'яного дороговказу «на дальшому шляху походу української нації до її мети!». Тут же вміщено вірш В. Симоненка «Україні». Під гаслом «В 40-ліття відновлення Української державності» подано статтю Я. Стецька «Весь народ – творець держави» (Слово на святочній академії, Лондон), яка розкриває значення Акта відновлення Української Державності 30 червня 1941 р. Автор наголошує, що це був початок визвольної війни української нації проти 2-х найбільших тодішніх воєнних потуг – Німеччини і Росії; робить екскурс в історію України, зазначає: «[...] Імпортована російськими істориками теорія про «триєдину» Русь, як державу російського народу, який на той час ще не існував, належить тепер вже до категорії дешевої пропаганди»¹⁴; зазначає, що «Акт 30 червня 1941 року входить у золотий фонд політичної історії України останнього півріччя, з якого нинішнє покоління борців в Україні виводить гасло – відвоювання Української Самостійної Соборної Держави. Він залишається єдиним і вирішним орієнтиром для нашої боротьби до тієї хвилини, коли у стольному Києві буде проголошена народом-сувереном УССД»¹⁵. Тут же подано поезію Л. Мурович [Мініатюрне видання 2 мв (40/82), С. 5–18. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 8. С. 932–940; № 9. С. 1027–1031].

Стаття Я. Стецька, на нашу думку, пояснює причини правомірності боротьби українства за власну державу, правдиво висвітлює спотворені радянською пропагандою події національно-визвольних змагань українців у період Другої світової війни і після її завершення, спонукає вдумливого читача до пошуку альтернативних джерел для з'ясування дискусійних питань української історії.

Книжка-мініатюра 2 мв (40/82) вміщує статтю д-ра О. Марітчака «Акт 30 червня 1941 року», в якій знаходимо детальний аналіз червневих подій 1941 р., реакцію на них українців, німецьких воєнних і політичних керівників, більшовиків, аналіз діяльності у цих обставинах ОУН під проводом С. Бандери [Марітчак О. Акт 30 червня 1941 року // Мініатюрне видання 2 мв (40/82). С. 19–20. Передрук: Марітчак О. Акт 30 червня 1941 року // «Визвольний шлях». 1981. № 6. С. 662–672].

Надруковані «Червневі спогади С. Караванського (Слово, виголошене 28 червня 1981 р. на Святковому Сході (зібранні) у Філядельфії з

¹⁴ Стецько Я. Весь народ – творець держави (Слово на святочній академії, Лондон) // Визвольний шлях. 1981. № 8. С. 932–933.

¹⁵ Стецько Я. Весь народ – творець держави (Слово на святочній академії, Лондон) // Там само. № 9. С. 1029.

нагоди 40-річчя відновлення Української Державности)». Автор розкриває свої власні враження від Акта проголошення Української Держави 1941 р., який надихав усіх учасників підпільної боротьби 1941–1951 рр. чинити героїчний масовий опір червоним кремлівським імперіалістам упродовж наступних десятиліть. «Цей спогад живе в поезіях В. Стуса і М. Руденка, в заявах Ю. Бадзьо і о. В. Романюка, у діях В. Чорновола, у кипучій діяльності 76-літньої Оксани Мешко і у вчинках 19-літнього Володимира Січка» [Червневі спогади С. Караванського (Слово, виголошене 28 червня 1981 р. на Святковому Сході (зібранні) у Філядельфії з нагоди 40-річчя відновлення Української Державности) // Мініатюрне видання 2 мв (40/82). С. 21–31. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 8. С. 947–948].

Книжка-мініатюра під шифром 3 мв (41/82); 31 с. (2 прим.), розмір 75×108 мм представляє статті: *Шанковський Л.* За об'єктивну оцінку Акту 30 червня [Мініатюрне видання 3 мв (41/82). С. 2–20. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 7(400). С. 774–792]; *Макар В.* На шляху до держави (Спогад) [Мініатюрне видання 3 мв (41/82). С. 21–26. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 6(399). С. 675–680]; *Климишин М.* Українська нація в поході до волі [Мініатюрне видання 3 мв (41/82). С. 27–31. Передрук: «Визвольний шлях». 1981. № 7. С. 793–798].

У цих публікаціях аналізується Акт 30 червня в оцінці «своїх» і «чужих», подано підходи до об'єктивної оцінки цієї події, обстоюється державна концепція УНР; висвітлюються події червня 1941 р., масове віче і маніфестація в Сокалі, ліквідація української державності німцями та зростання українського підпілля ОУН, яке оголосило «боротьбу на життя і смерть як московсько-большевицьким, так і німецько-гітлерівським окупантам»¹⁶. Стаття д-ра М. Климишина «Українська нація в поході до волі» також присвячена Акту відновлення Самостійної Української Держави від 30 червня 1941 р. Автор розкриває його значення для боротьби за Українську державу в роки Другої світової війни та наступні десятиліття, аж до часу написання і виходу з друку цієї статті. Зазначає, що «Проголошення Акту 30 червня у Львові має для майбутности велике значення, бо це вже два рази в першій половині двадцятого століття українці проголосили свою вільну державу у Львові, а не поляки, які постійно переконують Західний світ, що Львів польський»¹⁷.

Аналогічна за своїми книжковими характеристиками до розглянутих вище, малоформатна книжечка під шифром 14 мв (53/83), 31 с. розпочинається рубрикою «З міжнародного фронту боротьби», де вміщено

¹⁶ *Макар В.* На шляху до держави. (Спогад) // *Визвольний шлях*. 1981. № 6(399). С. 676, 679–680.

¹⁷ *Климишин М.* Українська нація в поході до волі // *Визвольний шлях*. 1981. № 7(400). С. 798.

публікації: *Беркут А.* Конференція АБН-ЕРС в Лондоні [23–26 вересня 1982 р.]; *Стецько Я.* Визвольна боротьба народів – шлях до справедливого миру (Заява Голови ЦК АБН під час Пресової Конференції); *Його ж.* Історичні паралелі (Слово під час відкриття Конференції АБН і ЕРС); *Його ж.* Московщина за підбій світу (Слово Голови АБН під час Бенкету АБН і ЕРС); *Караванський С.* Використання рабської праці на індустріальних будовах СРСР (Слово під час Конференції АБН і ЕРС); Резолюція «За розвал тюрми народів» [26 вересня 1982 р.]; Витяг з Матеріалів VI ВЗ ОУН «Становище у світі й Україна»; *Стецько Я.* Звернення Голови ОУН і УДП «Привіт учасникам маніфестації» (Під рубрикою «В 40-річчя УПА»); *Караванський С.* Слово на вічу в 40-річчя УПА, Трафальгар сквер, Лондон: Українська Повстанська армія – піонер антикомуністичної боротьби; Заява Європейської Ради Свободи. Лондон, 25 вересня 1982 р. (Під рубрикою «З міжнародного фронту боротьби»).

Тексти публікацій детально розкривають питання міжнародної політики, боротьби українства за державність у період Другої світової війни, становища політичних в'язнів у СРСР, організації визвольної боротьби поневолених народів тощо [Мініатюрне видання 14 мв (53/83). С. 2–28; С. 29–31. Передрук: «Визвольний шлях». 1982. № 12(417). С. 1410–1436; 1983. № 1(418). С. 5–7].

Мініброшура (шифр: 16 мв (55/83), 31 с., формат 75×108 мм) відкривається рубрикою «В 40-річчя УПА», де читач познайомиться з фрагментом праці проф. К. Савчука «Роман Шухевич – реалізатор стратегії української національної революції (Започаткована перед смертю, але недокінчена праця)». Вміщено світлину Р. Шухевича (с. 3). Праця розкриває особистість Р. Шухевича як керівника Головного військового штабу ОУН і реалізатора української політичної і воєнної стратегії, детально аналізує зусилля українців у період Другої світової війни визволитися від більшовицького ярма¹⁸.

Автор докладно розповідає про події лютого-листопада 1943 р., пов'язані з боротьбою ОУН–УПА, висвітлює роботу Третьої конференції ОУН (ОУНСД), що відбулася в лютому 1943 р. та III (надзвичайного) Великого Збору ОУН, що відбувся в серпні 1943 р., організаційні і структурні зміни в ОУН і УПА, спричинені його рішеннями. Йдеться про Конференцію поневолених народів Східної Європи й Азії, яку ініціювало Головне командування УПА 21 і 22 листопада 1943 р. та постановня Антибільшовицького Блоку Народів (АБН), рішення яких мав реалізовувати Р. Шухевич як Провідник ОУН і Головний командир УПА, котрий мав у своїх руках політичні і воєнні елементи керівни-

¹⁸ *Савчук К.* Роман Шухевич – реалізатор стратегії української національної революції (Започаткована перед смертю, але недокінчена праця) // *Визвольний шлях*. 1983. № 3(420). С. 287.

цтва¹⁹ [Мініатюрне видання 16 мв (55/83. С. 3–13. Передрук: «Визвольний шлях». 1983. № 3(420). С. 285–295].

У цьому ж мінівиданні подано текст Присяги вояка Української повстанської армії (затверджена УГВР і введена наказом ГВШ ч. 7 із 19.VII.1944). У тексті йдеться про клятву боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобувати Українську Самостійну Соборну Державу (с. 13). [Мініатюрне видання 16 мв (55/83. С. 13. Передрук: «Визвольний шлях». 1982. № 10 (415). С. 1223].

Тут же – стаття «Українська Повстанська Армія – гордість української нації (В 40-ліття її постання)», справжнє ім'я автора якої сховане під криптонімом «А. В. Б.», який наразі не вдалося розкрити. Текст, унаочнений світлинами, розкриває роль Р. Шухевича у реалізації революційної стратегії. Автор підкреслює соборницький, всеукраїнський характер УПА, її жертовність і численні втрати, наголошує на необхідності наукових досліджень теми національно-визвольних змагань українства періоду Другої світової війни та детального ознайомлення з нею молодих поколінь, узагальнює значення УПА та її заслуги²⁰. Текст статті унаочнено світлинами, які дають уявлення про воєнне і мирне життя УПА: «Старшини куреня командира Коника, а після його смерті в Бірчі, курінного Байди»; «Сотня УПА «Месники». Спільне свячене в Карпатах 1947 р.» [Мініатюрне видання 16 мв (55/83. С. 14–21. Передрук: «Визвольний шлях». 1982. № 10. С. 1164–1171].

У цьому ж мінівиданні вміщено Витяг із Маніфесту VI ВЗ ОУН – звернення «Наш рідний Народе!», в якому наголошувалося, що порятунок світу від атомного знищення має відбутися шляхом національно-визвольних революцій і розвалом із середини більшовицької імперії. «Україна, у спілці з поневоленими націями, черговий раз представляє цю альтернативу, як і перед сорока роками, волелюбному світові, як вихід із страшної кризи людства» [Мініатюрне видання 16 мв (55/83). С. 21. Передрук: «Визвольний шлях». 1982. № 10. С. 1171].

Опубліковано «Витяги солідарности в 40-річчя УПА», де Митрополит Української Греко-Православної Церкви в Канаді (Вінніпег, 3 вересня 1982 р.) Блаженніший Андрей і Митрополит Української Помісної Католицької Церкви в Канаді Високопреосвященніший Кир Максим (Вінніпег, 20 серпня 1982 р.) та багато інших відомих діячів дякують за листи і запрошення в справі святкування 40-річчя організації УПА, підтримують Світовий Український Визвольний Фронт і

¹⁹ Савчук К. Роман Шухевич – реалізатор стратегії української національної революції (Започаткована перед смертю, але недокінчена праця) // Визвольний шлях. 1983. № 3(420). С. 285, 291.

²⁰ А. В. Б. Українська Повстанська Армія – гордість української нації (В 40-ліття її постання) // Визвольний шлях. 1982. № 10. С. 1164–1170.

товариство колишніх вояків УПА [Мініатюрне видання 16 мв (55/83). С. 22–25. Передрук: «Визвольний шлях». 1982. № 12. С. 1451–1454].

Подано витяг із Матеріалів IV ВЗ ОУН: «Християнство й націоналізм; Церква й держава», в якому, зокрема, зазначено: «...Український націоналізм сходиться з християнством в утвердженні життєвого ідеалізму, обмеженні егоїзму, піднесенні примату «за друзі своя» перед особистою користю, в афірмації родини, в ідеалістичному й альтруїстичному відношенні до життя одиниці, в оцінці людини як Богоподібного ества. [...] Лише внаслідок дехристиянізації життя можливим стало виникнення нацизму і большевизму...». БУП (Бібліотека українського підпільника – Т. А.). [Мініатюрне видання 16 мв (55/83). С. 25. Передрук: *Орловський Є.* Листи до однодумців; Лист четвертий: Християнство і націоналізм; Церква й держава // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Т. 2. Доповіді й статті / вст. ст. С. Петровича. [Б. м.]: Вид. ОУН, 1972. С. 90. (Б-ка Укр. Підпільника. Ч. 10. С. 88–97).

Під рубрикою «У 100-річчя з дня народження і в 10-річчя з дня смерті д-ра Дмитра Донцова» вміщено його статтю «Нова маска диявола», що є передруком із «Визвольного шляху»²¹. Автор доводить прагнення комуністичної Москви різними способами завоювати західний політичний світ, зокрема «опанувати сектор церковно-релігійного Окциденту, але вже не в ім'я марксівської догми, а в ім'я «християнсько-совєтської гуманности»²² та закликає всі демократичні сили Заходу протистояти цим намаганням. [Мініатюрне видання 16 мв (55/83). С. 26–31. Передрук: «Визвольний шлях». 1983. № 3. С. 259–264].

Мінікнига під шифром 17 мв (57/83), 61 с., формат 75×108 мм вміщує спогад у 5-ти частинах С. Карпатського, присвячений 40-літтю створення УПА і 35-літтю героїської смерті в боротьбі з московським загарбником її вірних синів і дочок. Девізом до статті є цитата зі звернення Президії Української Головної Визвольної ради (УГВР), Генерального Секретаріату Військових Справ УГВР і головної Команди УПА, липень 1945 р.: «...Кров'ю найкращих синів спливає Українська Земля, та ніщо не захитало віри в остаточну перемогу і жодна большевицько-московська сила не сокрушить зброї українського повстанця! Бо крім зброї, його серце горить ще полум'ям віри в невмирущість і непобідимість Ідеї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. І це є найміцніша зброя повстанця!» (с. 3).

Спогади унаочнені світлинами: відділи УПА під час відпочинку; відділ УПА в Карпатах 1947 р.; молода упістка йде по воду; бійці УПА в горах Карпатах; сл. п. (Федір?) Олійник, визначний член ОУН, учас-

²¹ *Донцов Д.* Нова маска диявола // *Визвольний шлях*. 1983. Кн. 3. С. 259–264.

²² Там само. С. 263.

ник Похідних Груп ОУН, розстріляний німцями в Білій Церкві, 1942 р.; жетони з України, що характеризують визвольну боротьбу УПА за незалежність українського народу (1950 р.).

Перша частина спогаду під назвою «Досвітні, сигнальні вогні. Спогад із життя і збройних дій УПА-Захід з неопублікованих до цього часу матеріалів збройного підпілля ОУН-УПА» (с. 3–16) розкриває історію УПА, її структуру, основні завдання, форми боротьби. Тут здійснено аналіз рушійних сил УПА. Автор розповідає про відродження і знищення державності Карпатської України в 1938–1939 рр., розгортання німецько-радянської війни, проголошення у Львові Акта відновлення Української Державності 30 червня 1941 р., діяльність революційної ОУН, УПА, бій УПА-Південь із частиною регулярних військ Першого фронту Червоної армії, розгром партизанських загонів С. Ковпака в Карпатах у березні 1944 р. та про подальшу боротьбу з більшовицькою окупацією з другої половини 1944 р. у Чорному Лісі, на Підкарпатті і в горах Карпат; аналізує чисельність УПА, зазначаючи: «...можна сміливо твердити й писати, що враховуючи багатоджерельні факти, кількісно боротьба проти ворогів охоплювала цілі мільйони українського народу»²³.

Автор характеризує т. зв. вибори до Верховної Ради СРСР, що їх провадили в селах і містах Західної України в період протистояння з ОУН-УПА під надзвичайним контролем енкаведистів і партійного апарату в лютому 1946 р., перші рейди УПА восени 1944–1949 рр. на Захід, що поставило багато країн і урядів світу перед живим фактом непримиримої, збройної і безкомпромісної боротьби українського народу за свої суверенні права, за вільну УССД²⁴.

Автор торкається питання переселення українського населення в УРСР, окупації поляками українських земель Підляшшя, Холмщини, Посяння і Лемківщини та спільного переслідування і ліквідації комуністичними урядами СРСР, Польщі і Чехо-Словаччини учасників УПА²⁵.

У спогаді розкрито складність ситуації, що виникла після світової війни, та перехід Головного командування УПА і революційної ОУН на нові форми боротьби. З доручення УГВР і Головного командування, УПА пройшла розчленування відділів УПА на оперативно-самостійні підвідділи кількістю від 11 до 50 бійців. Ціла УПА як всенародна армія українського народу поділялася на 4 групи: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь, УПА-Схід. Кожна дійова група поділялася на воєнні округи (ВО), які в свою чергу ділилися на тактичні відтин-

²³ *Карпатський С.* Досвітні, сигнальні вогні. Спогад із життя і збройних дій УПА-Захід з неопублікованих до цього часу матеріалів збройного підпілля ОУН-УПА // *Визвольний Шлях*. 1982. № 11. С. 1291–1295.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само. С. 1295–1297.

ки (ТВ). УПА-Захід, як одна з найреорганізованіших, скріплених і в той час найбільших бойово-активних груп, мала 6 Воєнних Округ. Рухомою і тактичною військовою одиницею був курінь УПА, до складу якого входили 3 або 4 сотні та необхідні технічні частини. До складу сотні входили 3 стрілецькі чоти і одна кулеметна, а чота в свою чергу складалася з 3-х роїв. Зазначено, що втрати УПА за роки відданої героїської боротьби проти 3-х окупантів неможливо підрахувати, вони є дуже великими. У цій частині спогаду проаналізовано джерела могутності УПА та її рушійні сили. Рушійною силою УПА вважає її органічний зв'язок із народом, віру в Бога, принцип добровільності, на якому формувалася УПА, єдність із революційною ОУН, надзвичайну дисципліну, високий патріотизм, любов до всього рідного, фанатичну віру в повну перемогу²⁶.

На прикладі життя і боротьби 16-річного гуцула з с. Лазіщини В. Калинюка автор розповідає про героїчну боротьбу простих українців Закарпаття проти окупантів. Йдеться про жовтневі дні 1944 р., коли сталінські «соколи» «звільняли» Закарпаття. Місцеве населення втікало від «добровільного» вступу до армії «визволителів», що послужило до зародження збройних груп, які пізніше з'єдналися в рої, чоти і сотні, а в середині 1947 р. – у добре озброєний і організований курінь народного ватажка генерала Луки Пилипа, який влився в УПА, і про який йде мова у цьому спогаді²⁷. [Карпатський С. Досвітні, сигнальні вогні. Спогад із життя і збройних дій УПА-Захід з неопублікованих до цього часу матеріалів збройного підпілля ОУН-УПА // Мініатюрне видання 17 мв (57/83). С. 3–16. Передрук: «Визвольний Шлях». 1982. № 11. С. 1291–1304]. Аналогічно як у тексті 17 мв, так і в часописі «Визвольний Шлях», після закінчення цього фрагмента статті вміщено витяг із «Бібліотеки Українського Підпільника» (Ч. 4. Антибільшовицький блок народів в документах. С. 11).

Автор згадує події вересня 1947 р. у Лазіщині – рідному селі вівчаря-розвідника В. Калинюка та його батька Ф. Калинюка-Колесара (Ясіня). Приклад служби молодого гуцула в підпіллі УПА дає читачеві уявлення про боротьбу населення Західної України проти загарбників та підтримку УПА як сили, що захищала їхні інтереси і бажання жити в своїй державі. [Карпатський С. Досвітні сигнальні вогні. Гуцул Федір Калинюк-Колесар (продовження, 3) // Мініатюрне видання 17 мв (57/83). С. 27–39. Передрук: «Визвольний шлях». 1983. № 1(418). С. 34–46].

Продовжується спогад С. Карпатського розповіддю про боротьбу народного ватажка генерала Л. Пилипа проти комуністичної Москви пізньої осені 1946 р. у Воловецькому районі Карпатської України [Кар-

²⁶ Там само. С. 1298–1299.

²⁷ Там само. С. 1300–1304.

патський С. Досвітні сигнальні вогні. Народний месник – Лука Пилип (продовження, 2) // Мініатюрне видання 17 мв. С. 17–26. Передрук: «Визвольний шлях». 1982. № 12. С. 1437–1446].

У четвертій частині Спогаду висвітлено боротьбу Закарпатського куреня УПА на чолі з генералом Л. Пилипом-Зоряним (УПА-Захід) проти московських завойовників у 1947 р. Йдеться про спроби ліквідації військами МГБ на терені Закарпаття УПА та загонів генерала Пилипа, про смерть Циля-Жайворонка (Василя Калинюка) від руки зрадника²⁸. [*Карпатський С.* Досвітні сигнальні вогні (Продовження 4). Закарпатський курінь в УПА // Мініатюрне видання 17 мв (57/83). С. 40–51. Передрук: «Визвольний Шлях». 1983. № 2(419). С. 169–180].

Закінчується текст цієї брошури спогадами С. Карпатського про героїчну смерть генерала-хорунжого Р. Шухевича 5 березня 1950 р. та смерть генерала Пилипа (Зоряного), якого було розстріляно в карагандинському концтаборі 14 березня 1950 р. Автор приводить слова генерала Р. Шухевича (Тараса Чупринки) про Пилипа-Зоряного, який називав його «найщирішим сином свого обездоленого народу», відзначав високі якості цього Вояка-Командира, його безстрашність, заслуги і відданість Україні, які не мають оцінки²⁹. [*Карпатський С.* Смерть генерала Пилипа (Закінчення, 5) // Мініатюрне видання 17 мв (57/83). С. 52–61. Передрук: «Визвольний шлях». 1983. № 3. С. 296–305].

Аналіз мініатюрних видань та іншої літератури з фонду відділу зарубіжної україніки уможливив встановлення достовірності цих книжечок та укладання бібліографічних описів їхніх текстів. З'ясовано, що причиною появи мінікнижок у діаспорі було прагнення українських патріотів, перш за все представників Закордонних Частин ОУН, продовжити боротьбу за українську державність мирними засобами, що вимагало нелегального поширення вільного друкованого слова в материковій Україні. Виготовлення мініатюрних видань полегшувало можливість завезення їх до материкової України та поширення серед населення. Читачі в Україні, отримавши такі видання, мали можливість почути іншу думку про радянську дійсність, сформувати критичне мислення, що спонукало до аналізу повсякдення та дослідження українського минулого, з'ясування причин національно-визвольної боротьби українства в період Другої світової війни та після її завершення.

Фінансування видавничої справи активно підтримували українці з усіх осередків діаспори. Масове і постійне виготовлення цих видань припадає на 60-ті – 80-ті роки ХХ ст. у видавництві «Українська Видавнича Спілка» (Лондон), де й була заснована «Бібліотека Українського

²⁸ *Карпатський С.* Досвітні сигнальні вогні (Продовження, 4). Закарпатський курінь в УПА // *Визвольний Шлях*. 1983. Кн. 2(419). С. 177–178.

²⁹ *Карпатський С.* Смерть генерала Пилипа (Закінчення, 5) // *Визвольний шлях*. 1983. № 3. С. 296–305.

Підпільника», яка з проголошенням незалежності України трансформувалася у «Бібліотеку Українського Державника». Спілка репрезентувала пропагандистський напрям у діяльності ОУН, реалізовувала головне завдання – поширення державницької думки, розвиток світоглядних ідей та інформації про національно-визвольний рух.

Атрибутовані мініатюрні видання є рідкісними книгами, їх збереглася незначна кількість. Вони є особливими, оскільки видавалися з метою таємного перевезення в Україну в час, коли українська державність була формальною, а спроби її реалізації радянським режимом нещадно переслідувалися і суворо каралися. Їх цінність полягає в тому, що в умовах заборони свобод людини і громадянина, переслідування інакodomства, відсутності об'єктивної інформації про історію і сьогодення українського народу вони були джерелом правдивої інформації, важливим інформаційним ресурсом, що своїм змістом відкривав перспективи для українства у відродженні власної держави. Знайомство з цими виданнями радянських читачів пробуджувало їхню свідомість, сприяло нарощуванню у суспільстві критичної маси людей з іншими поглядами на радянську дійсність, зародженню процесу формування громадянського суспільства, усвідомлення необхідності боротьби за власну державу: самостійну, соборну, демократичну, правову.

Ці маленькі видання розширюють уявлення читача про книжкову культуру України, її історію, боротьбу за власну державу та її героїв. Вони є книжковими пам'ятками своєї доби, адже своїм походженням, виглядом і шляхами надходження до українських читачів якнайкраще характеризують радянську епоху. Отже, їх роль в історії української культури є вагомим.

REFERENCES

1. A. V. B. (1982). *Ukrainska Povstanska Armiiia – hordist ukrainskoi natsii* (V 40-littia ii postannia) [The Ukrainian Insurgent Army – a pride of the Ukrainian nation (commemorating the 40th anniversary of its rise)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 10, 1164–1170. [in Ukrainian].
2. Biblioteka ukrainskoho derzhavnyka [Library of the Ukrainian statesman]. Retrieved from <https://ounuis.info/library/books/1122/biblioteka-ukrainskoho-derzhavnyka> [in Ukrainian].
3. Biblioteka Ukrainskoho Pidpilnyka [Library of the Ukrainian undergrounder]. Retrieved from <https://ounuis.info/library/books/1119/biblioteka-ukrainskoho-pidpilnyka.html> [in Ukrainian].
4. Bondar, N. (2002). Z dosvidu atrybutsii kyrylychnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: mifichne lvivske Yevanheliie 1683 r. drukarni Lvivskoho bratstva [On the experience of Cyrillic editions attribution at the Vernadskyi National Library of Ukraine: Mythical Lviv Gospel of 1683 of Lviv Brotherhood typographies]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 7, 42–51. [in Ukrainian].

5. Dontsov, D. (1983). Nova maska dyiavola [A new devil mask]. *Vyzvolnyi shliakh*, 3, 259–264. [in Ukrainian].
6. Fedotova, O. O. (2009). *Politychna tsenzura drukovanykh vydan USSR – URSR (1917–1990): monohrafiia* [Political censorship of printed publications in the USSR– Ukrainian SSR (1917–1990): monograph]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. [in Ukrainian].
7. Hnatenko, L. A. (2016). *Paleohrafichno-orfografichna atrybutsiia ukrainskoi kyrylychnoi rukopysnoi knyhy: ustavni ta pivustavni kodeksy kintsia XIII – pochatku XVII st.: monohrafiia* [Paleographic and orthographic attribution of the Ukrainian Cyrillic handwritten book: statutory and semi-statutory codes of the end of the 13th – early 17th centuries: monograph]. Kyiv: NBUV. [in Ukrainian].
8. Karpatskyi, S. (1982). Dosvitni, syhnalni vohni. Spohad iz zhyttia i zbroinykh dii UPA-Zakhid z neopublikovanykh do tsioho chasu materialiv zbroinoho pidpillia OUN-UPA [Dawn signal lights. Memoirs of the life and military actions of the Ukrainian Insurgent Army-West from previously unpublished materials of the Organization of Ukrainian Nationalists & the Ukrainian Insurgent Army armed underground]. *Vyzvolnyi Shliakh*, 11, 1291–1304. [in Ukrainian].
9. Karpatskyi, S. (1983). Dosvitni syhnalni vohni. Zakarpatskyi kurin v UPA [Dawn signal lights. Transcarpathian kurin in the Ukrainian Insurgent Army]. *Vyzvolnyi Shliakh*, 2, 177–178. [in Ukrainian].
10. Karpatskyi, S. (1983). Smert henerala Pylypa (Zakinchennia, 5) [General Pylyp's death (Ending, 5)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 3, 296–305. [in Ukrainian].
11. Klymyshyn, M. (1981). Ukrainska natsiia v pokhodi do voli [The Ukrainian nation – on the march to freedom]. *Vyzvolnyi shliakh*, 7, 798. [in Ukrainian].
12. Kondratenko, A. (2017). Iliash Yaroslav: «...Keruvaty natsionalistychnym vydavnytstvom...» [Ilyash Yaroslav: «...Managing a nationalistic typography...»]. Retrieved from <http://ukrnationalism.com/interview/2721-yaroslav-iliash-keruvaty-natsionalistychnym-vidavnytstvom.html> [in Ukrainian].
13. Kovalchuk, H. I. (2004). *Knyzhkovi pamiatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v biblioteknykh fondakh* [Books (rare and valuable books) in library fonds]. Kyiv: NBUVB. [in Ukrainian].
14. Kovalchuk, H. I. (2020). Z dosvidu atrybutsii drukovanykh knyzhkovykh pamiatok u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [On the experience of attribution of rare printed books at the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 60, 9–30. [in Ukrainian].
15. Kovalchuk, H., Miaskova, T. (2019). Atrybutsiia i opys knyzhkovykh ta inshykh dokumentnykh pamiatok yak skladnyk naukovykh doslidzhen [Attribution and description of book and other documents as a component of scientific researches]. *Biblioteknyi visnyk*, 6, 56–57. [in Ukrainian].
16. Makar, V. (1981). Na shliakhu do derzhavy (Spohad) [On the way to the state (Memoirs)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 6, 676, 679–680. [in Ukrainian].
17. Rudakova, Yu. (2017). Metodyka atrybutsii defektnykh vydan, nadrukovanykh latynskym shryftom [A methodology of attribution of defective editions, printed in Latin font]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 21, 107–117. [in Ukrainian].
18. Savchuk, K. (1983). Roman Shukhevych – realizator stratehii ukrainskoi natsionalnoi revoliutsii (Zapochatkovana pered smertiu, ale nedokinchena pratsia)

[Roman Shukhevych – the realizer of the strategy of the Ukrainian National Revolution (Started before death, but unfinished work)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 3, 285–291. [in Ukrainian].

19. Solonska, N. H. (2019/2020). Atrybutsiia fondiv istorychnykh knyhozbiren (na prykladi biblioteki XI st. Kyivskoho Sofiiskoho soboru) [Attribution of fonds of historical books (on the example of the Kyiv St. Sophia Cathedral Library of the 11th century.)]. *Ucrainica Mediaevalia: zbirnyk naukovykh prats*, 2/3, 119–137. [in Ukrainian].

20. Stetsko, Ya. (1981). Ves narod – tvorets derzhavy (Slovo na sviatochnii akademii, London) [The whole nation is the creator of the state (the speech at the «holiday» academy, London)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 8, 932–933. [in Ukrainian].

21. Stetsko, Ya. (1981). Ves narod – tvorets derzhavy (Slovo na sviatochnii akademii, London) [The whole nation is the creator of the state (the speech at the «holiday» academy, London)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 9, 1029. [in Ukrainian].

22. Tymoshyk, M. (n.a.) Londonskyi zhurnal «Vyzvolnyi shliakh» yak standart yakisnoi ukrainskoi patriotychnoi zhurnalistyky [London magazine «Liberation Path» as a standard of high-quality Ukrainian patriotic journalism]. Retrieved from <https://ounuis.info/publications/1502/londonskyi-zhurnal-vyzvolnyi-shliakh-iak-standart-iakisnoi-ukrainskoi-patriotychnoi-zhurnalistyky.html> [in Ukrainian].

23. Tymoshyk, M. (2018). Ukrainska knyha i svit [The Ukrainian book and the world] (pp. 261–279). Kyiv: Nasha kultura i nauka; Washington: Ukrainskyi universytet. [in Ukrainian].

24. Tymoshyk, M. Ukrainska presa u Velykii Brytanii: vytoky, etapy stanovlennia, dzherela zhyvlennia, pershi chasopysy [Ukrainian press in the United Kingdom: origins, stages of the development, its sources, first magazines]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 3, 47–73. Retrieved from <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/171392> [in Ukrainian].

25. Vyzvolnyi shliakh. [The liberation path]. Retrieved from <https://ounuis.info/library/journals/594/vyzvolnyi-shliakh.html> [in Ukrainian].

26. N. A. (1981). *Vyzvolnyi shliakh*, 6, 642. [in Ukrainian].

Tetiana Antoniuk

Doctor of Historical Sciences,

Leading Researcher of Department of Foreign Ucrainica,

Institute of Bibliology

of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>

MINIATURE EDITIONS

FROM THE FOND OF THE DEPARTMENT OF FOREIGN UCRAINICA OF V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS AN OBJECT OF ATTRIBUTION

Abstract. The miniature editions from the fond of the Department of Foreign Ucrainica of the Institute of Bibliology of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine which were published in the Ukrainian diaspora in the second half of the

20 century are analyzed. The motives, place and purpose of their production are established, the book description is made, the characteristic features and content of these editions are determined. Their role and purpose are revealed. The origin of the mini-books has been clarified. **The purpose of the publication** is to determine, based on the analysis of the texts of miniature publications and other documents of the diaspora, the authenticity of their origin, causes, authors of publications in them, place and year of publication and presentation of bibliographic description. **Methodology.** The research is based on methodological principles related to the general scientific principles of historicism, scientific objectivity, impartiality, scientific reliability and comprehensiveness. Mini-books were attributed through the use of search, bibliographic and documentary methods, which made it possible to analyze the external and internal characteristics of the mini-publications, to clarify their features, conformity of the content of mini-books to the original sources from which they were reprinted. **Scientific novelty.** Based on the analysis of miniature editions, their primary sources and other thematically related literature, the appearance of history of these editions is reflected, the ways of their attribution are established and separate mini-books are attributed, their role and purpose are determined. **Prospects for further researches.** Miniature publications from the fond of the Department of Foreign Ukrainica of VNLU, numbering more than a hundred documents, were analyzed selectively. The ultimate goal is to attribute all available storage units of miniature books and to acquaint the general scientific and readership with their content, which, in our opinion, is of great importance for the formation of collective memory, integrity of Ukrainian history and book culture. **Conclusions.** Miniature publications from the fond of the Department of Foreign Ukrainica have significant scientific and source-information potential, are witnesses of their era, a strong proof of the exceptional role of the book in shaping the national consciousness and identity of the reader.

Key words: Fond of the Department of Foreign Ukrainica of the Institute of Bibliology of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine; attribution; miniature book; «subversive literature»; Ukrainian diaspora.